

УДК 332.338.431.2:30.101.2:342

*Є.М. ВЛІЗЛО, кандидат наук з державного управління,
заступник директора з науково-виробничого забезпечення
Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»*

Оцінка спільних ресурсів регіонів

Постановка проблеми. Сучасний етап регіонального розвитку в Україні залежить від багатьох чинників, які все більше набувають системних властивостей. Провідними умовами розвитку є регіональні спільні ресурси, ефективне використання яких, як засвідчила практика, великою мірою залежить від якості, повноти, своєчасності, об'єктивності їхньої оцінки. На сучасному етапі оцінка регіональних ресурсів в Україні здійснюється на основі суми кількісної характеристики показників [1, с. 95]. Цілісне використання регіональних ресурсів досліджується недостатньо глибоко. У процесі оцінки поза увагою дослідників залишаються процеси інвентаризації наявної якості та кількості різних видів ресурсів, виявлення обсягів необхідних ресурсів для досягнення поставлених цілей, динамічні зміни внутрішніх і зовнішніх умов формування й використання регіональних ресурсів, їх оперативне врахування в умовах глобальних трансформацій відносин власності, форм і методів господарювання й управління [2, с. 9-14]. Аналіз світової та національної літератури дає підстави для висновку, що при оцінці регіональних спільних ресурсів застосовується кількісний підхід без достатньої систематизації процесу оцінки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В економічній термінології в Україні введено поняття спільні ресурси. У журналі «Економіка АПК» (2014 р., № 10) у статті «Про питання управління спільними ресурсами на селі у світлі світових досягнень» (Нелеп В.М., Фурсенко М.І., Висоцька О.М., Фурсенко І.М.), автори аргументують необхід-

ність введення в науковий обіг поняття «спільні ресурси» [1]. Інші автори (Булавка О.Г., Ставнича Л.А.) [3] досліджують окремі складові спільних ресурсів (місцеві бюджети). Фундаментальним дослідником спільних ресурсів є лауреат Нобелівської премії в галузі економіки 2009 року Еліонор Остром [4-6].

Мета статті – обґрунтувати необхідність системного підходу до оцінки спільних регіональних ресурсів на базі відповідної методології.

Виклад основних результатів дослідження. Спільні ресурси — це певний порядок і взаємодія об'єктів та систем живої й неживої природи, складові природного середовища, діяльності людей, які формують системи і моделі управління (внутрішні та зовнішні) господарським розвитком, їх інформаційне, правове, організаційне, технічне, технологічне й інше забезпечення, які використовуються у процесі суспільного виробництва на національному та міжнародному рівнях для задоволення спільних матеріальних, культурних і духовних потреб людини, суспільства й держави.

Аналіз методології оцінки спільних регіональних ресурсів у національній та зарубіжній науковій літературі виявив такі аспекти. Як зазначають вітчизняні автори, в законодавстві України відсутнє поняття «спільні ресурси» [1, с. 93]. Це справедливо пов'язують із відносинами власності. Усі ресурси (природні, економічні, соціальні, інформаційні) мають комусь належати (бути у приватній, комунальній чи державній власності) [1, с. 93]. Далі автори справедливо зазначають, що окремо існує поняття «права спільної власності» на «спільне майно» –

«майно, що є у власності двох або більше осіб (співвласників), належить їм на праві спільної власності» (ст. 355 Цивільного кодексу України) [7]. Слід також зазначити важливість вирішення економічною теорією суспільної власності, де три її функції – володіння, розпорядження, користування – належать не одному приватному суб'єкту, а багатьом, групі осіб, колективу чи суспільству в цілому [цит. за 1, с. 93].

В українському селі виділяють такі основні спільні ресурси: земельні, водні, соціальної сфери, соціальні, фінансові, інформаційні [1, с. 94].

«Спільні ресурси» у зарубіжній науковій літературі – це «природна або штучна система», що відповідає таким класифікаційним ознакам: виключність – доступ до користування ресурсом можна обмежити з мінімальними витратами; суперництво – конкуренція за доступ до використання ресурсу; подільність – здатність ресурсу бути поділим на частки; вичерпність – можливості використання обмежені скінченністю ресурсу [цит. за 1, с. 93].

Сучасний динамічний етап науково-технологічного становлення нових технологічних укладів, формування нової економіки, розвиток глобальних процесів, якісні зміни в екології нашої планети, нові демографічні процеси потребують нової якості та великої кількості ресурсів, що зумовлює необхідність науково обґрунтованого процесу їхньої оцінки як провідної ланки макроекономічного управління спільними ресурсами у певному регіоні. Динаміка глобальних економічних процесів у світі зумовлює необхідність адаптації національних інструментів до глобальних вимог, викликів, які впливають на ефективність систем управління спільними ресурсами у даному регіоні.

В українській науковій літературі розроблено методологію оцінки складних об'єктів [8, с. 270-290], яку слід застосовувати при оцінці якості, необхідних обсягів спільних ресурсів, які потребує для розвитку той чи інший регіон.

Зміст означеної методології оцінки вигідно відрізняється від інших систем чіткою структуризацією процесу оцінки, складовими частинами якої є визначення об'єкта оцін-

ки, формування її критеріїв, конкретизація показників, встановлення міри оцінки, конкретизація повноважень і відповідальності суб'єктів, які беруть участь в оцінці. Об'єктивність, структуризація процесу оцінки, своєчасність характеризують її основний зміст. Основними властивостями даної методології оцінки є визначеність, конкретність, повнота, превентивність.

Структуризація процесу оцінки спільних ресурсів у даній методології здійснюється за таким алгоритмом: спочатку конкретизується об'єкт оцінки, визначаються її критерії; до кожного критерію встановлюються показники оцінки, а по кожному показнику – своя міра оцінки (максимум, мінімум, норма, факт). У науковій економічній літературі, яка аналізує господарські процеси економіки, як зазначається у даній науковій праці [8], немає визначеності, чіткості, однозначності. Критерії подаються як показники, а показники – як критерії. Кількісні характеристики показників для досягнення поставлених цілей встановлюються залежно від досягнутого рівня (дана методика застосовується у періоди росту економіки). У результаті процес визначення видів, якості й кількості спільних ресурсів певного регіону здійснюється спонтанно, хаотично, не конкретно, не визначено. Процес оцінки зводиться в основному до встановлення обсягів фінансових ресурсів залежно від досягнутого рівня у минулому році з певним ростом, що необхідно для досягнення поставлених цілей. Критерії та показники не виділяються і не розділяються. Міра оцінки не конкретизується, не визначаються її абсолютні характеристики і невідомо, чи достатньо даних обсягів (наприклад, фінансових) ресурсів для досягнення поставлених цілей.

Основним змістом вище зазначеної методології є чітка структуризація процесу оцінки. Продуктивним у даній методології, що конкретизує процес оцінки, робить його визначеним, є наукове обґрунтування об'єкта оцінки, характеристики критеріїв, показників і міри оцінки, встановлення повноважень та відповідальності суб'єктів оцінки, характеристики алгоритму оцінки.

Об'єктивність процесу оцінки залежить від того, наскільки чітко визначено об'єкт

оцінки. Ми розглядаємо як цілісний об'єкт усі спільні ресурси даного регіону, які необхідні для досягнення поставлених цілей. Для цього потрібно здійснити аналіз видів ресурсів регіону. На практиці, особливо на етапі формування планів соціально-економічного розвитку районів, областей, встановлюються обсяги фінансових ресурсів і визначаються джерела їх наповнення.

Системний підхід до процесу оцінки спільних ресурсів регіонів потребує конкретизації видів спільних ресурсів на основі дотримання певних правил, які розуміються та приймаються усіма учасниками процесу однозначно. Ці правила зумовлюють необхідність виділення комплексу їхніх критеріїв оцінки. У цьому контексті кожен процес, який здійснюється в економіці, у тому числі й процес визначення спільних ресурсів, має розглядатися з різних сторін на базі виділення критеріїв оцінки. Встановлення комплексу критеріїв робить процес оцінки конкретним, об'єктивним, якісно визначеним, однозначним, повним (різнобічним).

Оцінка спільних ресурсів регіону як цілісного об'єкта має характеризуватися з різних сторін. Вищенаведена методологія [8, с. 270-290] передбачає, що спільні ресурси того чи іншого регіону мають бути охарактеризовані комплексно. Кожен критерій оцінки характеризує якість однієї зі сторін господарського процесу або об'єкта. Процес встановлення якості змісту (спільних ресурсів регіону) об'єкта здійснюється на основі таких критеріїв оцінки: економічних, соціальних, екологічних, інформаційних, технічних, технологічних, природних, штучних і т. ін. Кожен критерій може мати безліч показників, які забезпечують кількісну оцінку кожного критерію з різних сторін, наприклад, економічний критерій має відповідні показники, які характеризують собівартість видобутку певного ресурсу, вартість перевезення до об'єктів, де даний ресурс використовуватимуть тощо [2, с. 270-287; 8].

Порівняльний аналіз оцінки спільних ресурсів у вимірі вищенаведеної методології оцінки показав такі результати. Наприклад, оцінка ресурсів за Еліонор Остром доводить, що характеристика ресурсів як «природних або штучних» характеризує критерії

їх походження: природний – означає їхню належність до навколишнього середовища; штучний – можливість їхнього відтворення господарськими системами. Подальша характеристика спільних ресурсів на основі класифікаційних ознак зумовлює необхідність виділення критеріїв і показників оцінки. Класифікаційні ознаки спільних ресурсів за Еліонор Остром: виключність – доступ до користування ресурсом можна обмежити з мінімальними витратами; суперництво – конкуренція за доступ до використання ресурсу; подільність – здатність ресурсу бути поділений на частки; вичерпність – можливості використання обмежені закінченістю ресурсу.

Розподіл ресурсів за ознаками «виключність», «вичерпність» «суперництво» належить до якісних характеристик об'єкта. Ознаки «виключність», «вичерпність» стосуються однієї сторони – їх природного походження (обмеженість, закінченість, невідворюваність), «суперництво» – іншої, механізму їх використання в умовах ринку. Ознака «подільність» стосується міри спільних ресурсів, вона протистоїть їх «неподільності», що зумовлюватиме спосіб їхнього використання.

Порівняльний аналіз даних методик показує, що вадою застосування оцінки спільних ресурсів на основі ознак є взаємоперехід однієї ознаки в іншу, що розмиває якість різних сторін ресурсу, посилює невизначеність у встановленні кількості спільних ресурсів, необхідних для досягнення поставленої мети на даній території.

«Подільність» – новий критерій спільних ресурсів, за яким здійснюється їхня оцінка. «Подільність» – критерій однозначний. Розподіл ресурсів за природним критерієм – земля, ліси, пасовища, водні ресурси, повітря, корисні копалини, енергія вітру, сонця, клімат та інші зумовлює необхідність встановлення системи показників кожного природного ресурсу. Кожен із названих ресурсів за природним критерієм має безліч показників, які також мають свою міру. Наприклад, головний природний ресурс – земля оцінюється на основі показників: абсолютні – гектари, відносні – урожайність (ц/га), процент гумусу, процент розорюваності, процент за-

бруднення та ін. Кількісні характеристики показників мають чотири значення – максимум, мінімум, норма, факт [8].

Усебічна і повна оцінка спільних ресурсів регіону потребує виділення критеріїв, які характеризують можливість їх відтворення. Наприклад, природні ресурси поділяються на відтворювані (енергія вітру, сонця, води, температури) й невідтворювані (поклади корисних копалин – вугілля, нафта, газ). Крім того, відтворювані ресурси, у свою чергу, необхідно розділити на відтворювані природні (вищеназвані) та на відтворювані штучні спільні. До штучних (відтворюваних) ресурсів належать будівлі, споруди, суспільна інфраструктура, дороги, комунальний транспорт, електричні, водні, теплові комунікації тощо [1, с. 92].

До штучних (відтворюваних) спільних ресурсів регіону належать також економічні, соціальні, трудові, інфраструктурні, інформаційні, технічні, технологічні, духовні, моральні, системні, політичні, правові й т. ін. [8].

Комплексна оцінка використання спільних ресурсів здійснюється на основі критерію «ефективності». Оцінка ефективності використання спільних ресурсів здійснюється, зокрема, на основі кількісного підходу, яка характеризує ті чи інші сторони виробничої діяльності. Так, окремі сторони ефективності використання спільних ресурсів на селі розглядаються у публікаціях [3; 9, с. 100-101]. Оцінка ефективності управління у сільськогосподарському виробництві здійснюється на основі класичних показників, якими користуються вітчизняні й зарубіжні фахівці аграрного сектору: собівартість, рівень рентабельності виробництва і капіталу, прибутковості, маржинальності, період окупності проектів. Дослідження оцінки ефективності спільних ресурсів регіонального розвитку здійснюється розрахунком системи показників собівартості кожної операції, на базі якої виявляється рівень рентабельності усього виробничого процесу.

В українських публікаціях зазначається, що новими і найменш дослідженими серед спільних ресурсів є інформаційні. До них належить інформація щодо унікальних особливостей населених пунктів сільради: історичні події, пам'ятки, відомі особистості –

вихідці з цих місць, природні явища, народні ремесла [1, с. 93]. Погоджуючись із даною трактовкою інформаційних ресурсів слід зазначити, що до їх характеристики мають застосовуватися найновіші досягнення у методології оцінки спільних ресурсів. Це зумовлюється особливою функцією інформаційних ресурсів, функцією супроводу всіх інших спільних ресурсів.

До найменш досліджених спільних регіональних ресурсів належать також системні ресурси, які забезпечують, у тому числі, управління спільними ресурсами, що потребує чіткого формування правил поведінки господарських суб'єктів у процесі використання спільних ресурсів.

Наступним важливим етапом у методології оцінки спільних ресурсів регіону є встановлення повноважень та відповідальності суб'єктів, які беруть участь у використанні спільних ресурсів. У науковій літературі виділяють правила ефективного управління спільними ресурсами. За Еліонор Остром, це такі [цит за: 1, с. 94]:

- прозорість кордонів – спільний ресурс повинен мати свої визначені кордони й чітко визначене коло осіб (домогосподарств) – «присвоювачів», які мають право одержувати зиск від використання спільних ресурсів;

- розробка правил користування спільними ресурсами на місцевому рівні;

- активна участь користувачів в управлінні спільними ресурсами й моніторингу за їх використанням;

- чіткі механізми вирішення суперечок і конфліктів;

- градуйовані санкції до порушників правил;

- відсутність перепон державних органів влади до створення інституцій з управління спільними ресурсами на місцевому рівні;

- для підвищення ефективності управління спільними ресурсами у разі значної кількості присвоювачів важливо створювати «вкладені» інституції з метою дотримання на місцях вищезазначених правил.

Погоджуючись із вищенаведеним переліком правил для суб'єктів у процесі використання спільних ресурсів регіонів вважаємо, що дані правила є необхідними, але недостатніми для ефективної взаємодії усіх суб'єктів, які беруть участь у процесі вико-

ристання спільних ресурсів. Ці правила написані для регіональних суб'єктів, які діють у полі певного регіону, однак вони перераховані у лінійному вимірі: один за одним. Глибинне проникнення у технологію взаємодії регіональних суб'єктів у процесі використання спільних ресурсів потребує розгнutoї характеристики їх інтересів [8].

Перш ніж приступати до вирішення суперечок і конфліктів (за Еліонор Остром) між суб'єктами (вирішення яких завжди матиме наздоганяючий характер, а розв'язання одних суперечностей породжуватиме інші), необхідно переходити на превентивне управління встановленням об'єктивних та суб'єктивних суперечностей і завчасною розробкою механізмів, які їх враховують у процесі використання спільних ресурсів регіону [8].

Висновки. Таким чином, вищенаведені матеріали наукових вітчизняних і зарубіжних досліджень дають підстави для таких висновків.

1. Спільні ресурси – це певний порядок та взаємодія об'єктів і систем живої й неживої природи, складові природного середовища, діяльності людей, які формують системи і моделі управління (внутрішні й зовнішні) господарськими розвитком, їх інформаційне, правове, організаційне, технічне, технологічне та інше забезпечення, які використовуються у процесі суспільного виробництва на національному й міжнародному рівнях для задоволення спільних матеріальних, культурних і духовних потреб людини, суспільства та держави.

2. В Україні оцінка спільних ресурсів регіонів здійснюється на основі їх кількісної оцінки, яка зводиться до встановлення обсягів фінансових ресурсів у плановому році,

які встановлюються залежно від досягнутого рівня у минулому.

3. Сучасний динамічний етап науково-технологічного становлення нових технологічних укладів, формування нової економіки, розвиток глобальних процесів, якісні зміни в екології нашої планети, нові демографічні процеси потребують нової якості та великої кількості ресурсів, що зумовлює необхідність науково обґрунтованого процесу їх оцінки як провідної ланки макроекономічного управління спільними ресурсами у певному регіоні. Динаміка глобальних економічних процесів у світі зумовлює необхідність адаптації національних інструментів до глобальних вимог, викликів, які впливають на ефективність систем управління спільними ресурсами у даному регіоні.

4. Оцінка спільних ресурсів регіонів має здійснюватися за відповідною методологією на основі розробки критеріїв оцінки, показників оцінки, міри оцінки, конкретизації повноважень і відповідальності суб'єктів оцінки у процесі використання спільних ресурсів.

5. Спільні ресурси доцільно оцінювати на основі економічних, правових, соціальних, екологічних, інформаційних, технічних, технологічних, природних та інших критеріїв. Кожен критерій має безліч показників, кожен показник має чотири значення міри: максимум, мінімум, норма, факт.

6. Для ефективного використання спільних ресурсів у регіоні потрібно здійснити перехід від наздоганяючого до превентивного управління, яке передбачає завчасне визначення об'єктивних та суб'єктивних суперечностей між регіональними суб'єктами, розробку механізмів їх зняття до процесу їхнього використання.

Список використаних джерел

1. *Нелеп В.М.* Про питання управління спільними ресурсами на селі у світлі світових досліджень / В.М.Нелеп, М.І. Фурсенко, О.М.Висоцька, І.М.Фурсенко // Економіка АПК. – 2014. – № 10. – С. 92–98.
2. *Кірова Л.Л.* Організаційно-економічні засади розвитку світового сільськогосподарського ринку в сучасних сільськогосподарських умовах / Л.Л. Кірова // Вісн. Бердянського ун-ту менеджменту і бізнесу. – 2014. – №3 (27). – С. 9-14.
3. *Булавка О.Г.* Місцеві бюджети – основа розвитку сільських територіальних громад / О.Г. Булавка, Л.А. Ставнича // Економіка АПК. – 2014. – №7. – С. 127-133.
4. *Остром Еліонор.* Керування спільним. Еволюція інституцій колективної дії / Еліонор Остром ; [пер. з англ. Тетяни Монтян]. – К.: Наш час, 2012. – 398 с.
5. *Revisiting the Commons: Local Lessons, Global Challenges* / E. Ostrom, J. Burger, Ch.B. Field, R.B. N D.Policansky // Science. Vol. 284. – Ks 5412. – 9 April 1999. – P. 278-282.
6. *The Drama of the Commons* / E. Ostrom T. Dietz, N. DolSak, P.C. Stem, S. Stonich and E.u. Weber, Eds. //] Research Council, Committee on the Human Dimensions of Global Change, Division of Behavioral and Social Sciences Education.: Washington, DC : National Academy of Sciences Press. – 2002. – Режим доступу: http://www.nap.edu/catalog.php?record_id=10287.

7. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. №435-IV). – Режим доступу: [http:// zakon4. rada.gov.ua/ laws/show/435-15](http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15).

8. Мартиненко В.Ф. Державне управління інвестиційним процесом в Україні: навч. посіб. / В.Ф. Мартиненко. – К.: Вид-во НАДУ, 2008. – 298 с.

9. Сас О.О. Оцінка ефективності управління у великотоварних агропромислових формуваннях / О.О. Сас // Економіка АПК. – 2014. – № 7. – С. 99-105.

Стаття надійшла до редакції 17.02.2015 р.

*

УДК 63: 314(477)

Г.І. САБЛУК,
Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»

Оцінка стану демографічної ситуації на сільських територіях

Постановка проблеми. У всі періоди людської цивілізації було відомо, що життєвий рівень суспільства залежить від добробуту сільських поселень. Досвід Західної Європи, США, Японії та інших країн підтверджує ту незаперечну істину, що для успішного функціонування держави потрібно дбати про сільськогосподарське виробництво. Чим краще буде жити село, тим потужніше розвиватимуться всі території держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами соціального розвитку села займалися багато вчених: Е. Лібанова [1; 2], В. Юрчишин [5], К. Якуба [3; 4], І. Прокопа [7], О. Булавка [6], В. Дієсперов [10] та ін. Проте, виходячи із потреб нинішнього селянського життя, є безліч невирішених завдань цього плану, які потребують подальшого всебічного вивчення.

Мета статті – на основі аналізу стану сільськогосподарського виробництва, демографічної ситуації, що склалася в аграрній сфері України, розробити пропозиції щодо покращення умов життя і праці в сільській місцевості, зокрема, виділити роль жінки-селянки, жінки-трудівниці.

Виклад основних результатів дослідження. За роки незалежності значних змін зазнала ситуація в українському селі, його роль у суспільстві: зникла колгоспно-

радгоспна система, у селі виник дефіцит робочих місць, а з цієї причини почалася інтенсивна міграція жителів села, особливо кваліфікованих кадрів – найбільш працездатної кваліфікованої робочої сили. Як наслідок, в Україні наростає процес обезлюднення сіл, а потенціал людей, які залишилися проживати в сільській місцевості, формують переважно люди похилого віку.

На сьогодні в Україні багато неперспективних сіл, які на порозі загибелі, а мільйони селян – на межі виживання. Але якщо людина покине землю, яка освоювалася працею багатьох поколінь селян, ця земля не буде оброблятися і втратить родючість.

Потрібно всім у державі замислитись над тим, як припинити переселення людей із сіл у міста. Вирішення цієї проблеми залежить головним чином від того, як розвиватимуться сільські території. Адже відомо, якщо розвиватимуться території, то розвиватимуться регіони, а в цьому все багатство країни.

У чому полягає розвиток сільських територій? Це відродження родючості землі, природи, оздоровлення лісів, збереження чистоти повітря, води, річок та озер. Це розвиток поселенської мережі з повноцінним формуванням середовища проживання селян, спрямованого на створення розширеного відтворення населення, сприятливих умов зайнятості людей, поліпшення їх культурно-побутових соціальних послуг, що можливе за умови інвестування господарської діяль-

© Г.І. Саблук, 2015